

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію А.Ю. Горбатюка «Концептуалізація феномена трансгуманізму в культурній антропології», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з культурології за спеціальністю 034 Культурологія з галузі знань 03 – гуманітарні науки

У другій половині ХХ століття людство вступило в інформаційну фазу свого розвитку. Якщо наприкінці ХХ ст. увага суспільства фокусувалася, в основному, на технологічних аспектах цифрової культури, то в ХХІ ст. вектор наукового дослідження спрямовується на осмислення її антропологічної сутності як модератора формування нового соціального типу людини – «людини цифрової культури», а також як детермінатора структурних змін в інституційній системі суспільства. У цьому контексті дисертація Андрія Юрійовича відбиває основні тенденції сучасної соціокультурної парадигми.

Аналізуючи дисертаційну роботу, у першу чергу, хоча відзначити чітке формулювання автором проблемних «вузлів» дослідження, про що свідчить архітектоніка праці. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на 6 підрозділів і 13 підпідрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

У **Вступі** обґрунтована актуальність теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами; розкрито мету та завдання дослідження, а також об'єкт, предмет та методи дослідження; сформульовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів; зазначена форма апробації результатів дослідження, публікації за темою наукової роботи, структура та обсяг дисертації.

Розділ 1. «Формування концепції трансгуманізму» присвячений розкриттю сенсу філософії трансгуманізму та осмисленню ідей трансгуманізму через науково-фантастичну літературу.

У підрозділі 1.1. «Філософія трансгуманізму та її вплив на формування соціокультурного простору сучасності» увага концентрується на питаннях: історико-культурному контексті руху трансгуманізму (підпідрозділ 1.1.1.) та синтезі та протиставленні ідей класичного гуманізму, трансгуманізму та постгуманізму в дискурсі неklasичної культури (підпідрозділ 1.1.2.).

Проблема вирішується крізь призму культурно-антропологічної парадигми, в основі якої лежать уявлення: людська природа є відкритою до змін системою, що передбачає можливість її удосконалення – духовного та фізіологічного; ця система знаходиться у перманентній кореляції з соціокультурним полем, впливаючи на його формування.

Ацентуючи увагу на контекстуальності проблематики, автор вивчає феномен трансгуманізму у ракурсі його трансформаційних змін у хронотопі. Шляхом екстраполяції ідей мислителів минулого і сьогодення на проблему трансгуманізму дисертант доходить висновку: по-перше, основним каталізатором розвитку трансгуманізму є прагнення створити ефективну модель вдосконалення людської природи через корегування структури біологічного організму людини; по-друге, методи досягнення цієї мети детерміновані специфікою соціокультурного простору.

Автор верифікує гіпотезу, що в дискурсі неklasичної культури філософія трансгуманізму корелює з певними ідеями класичного гуманізму та постгуманізму. Визначені основні напрями реалізації ідей трансгуманізму в формуванні сучасного соціокультурного простору, що базуються на уявленнях про необхідність вдосконалення можливостей людини та етичність відмови від застарілих форм, що обмежують ці можливості.

У підрозділі 1.2. «Становлення ідей трансгуманізму крізь призму науково-фантастичної літератури» здійснено аналіз ідей трансгуманізму в науково-фантастичної літератури. Результати аналізу підтверджують гіпотезу, що «у постгуманістичній ері мірою цінності стане інтелектуально-технологічний потенціал» (дис., с. 64).

Отже, шляхом осмислення генези трансгуманістичних ідей у науковій та науково-фантастичній літературі виявлені лакуни у вивченні феномена трансгуманізму. Сформульовано напрямок дослідження феномена трансгуманізму у контексті культурно-антропологічної парадигми, а також розроблено алгоритм та методологічний інструментарій дисертаційного дослідження.

У розділі 2. «Формування соціокультурних візій трансгуманізму та їх вплив на сучасність» розкривається понятійний апарат, що використовується для концептуалізації феномена трансгуманізму, а також етичні, соціально-культурні та технологічні аспекти концепції безсмертя у трансгуманізмі.

У підрозділі 2.1. «Поняття технокультури, сингулярності та штучного інтелекту як важливі аспекти концептуалізації культури трансгуманізму» осмислюється понятійний ряд «технокультура–сингулярність–штучний інтелект», елементи якого пов'язані між собою системними відносинами й входять у семантичне поле феномена трансгуманізму, складаючи основу для розкриття дисертаційної проблематики. Підрозділ містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1.1. «Феномен технокультури в контексті трансгуманізму: взаємодія між людством і технологіями» вивчається вплив техніки і технологій на соціокультурну сферу, що детермінує суттєві зміни у розвитку гуманітарних наук.

В основі дослідження лежить парадигма: формування технокультури є результатом кореляції між технологією і культурою; технічний прогрес є каталізатором формування трансгуманістичної культури. Автор інтерпретує технокультуру як культуру постіндустріальної епохи, епохи високих технологій. У контексті концепції трансгуманізму рівень розвитку технологій позиціонується як головний показник вдосконалення людини.

У підрозділі 2.1.2. «Концепція сингулярності в трансгуманізмі та її вплив на розвиток соціокультурних норм і цінностей» трансгуманізм розглядається у контексті концепції сингулярності та футурології.

Акцентується увага на тому, що зі зростанням швидкості науково-технічного прогресу відбуваються трансформації людської природи та форми людського існування. Це детермінує пошук нових концептуальних орієнтирів, пов'язаних з проблемами етики, моралі та системою цінностей. Декларується презумпція майбутнього, що радикально змінюється під впливом технологічних досягнень. Простежуються процеси біологічної адаптації людини до технологічного розвитку.

У **підпідрозділі 2.1.3.** «Штучний інтелект та культурологічні проблеми цифровізації» осмислюється антропологічний аспект цифрової культури як модератора формування нового соціального типу людини, а також вплив штучного інтелекту на розвиток філософії трансгуманізму.

В основі дослідження лежить теза про активну роль людини в процесі створення цифрових технологій. Встановлено, що зміна соціокультурної парадигми, формування цифрової культури призвели до кардинальних структурних перетворень у сучасній інституційній системі суспільства і детермінували появу «людини цифрової культури» – креативно мислячої, орієнтованої на цифровий формат сприйняття інформації та здатної адаптуватися до динамічної трансформації інформаційного поля. Показано, що біфуркаційний вибух у галузі цифрових технологій та поява штучного інтелекту суттєво розширюють можливостей людської природи. Це співпадає з магістральним напрямком філософії трансгуманізму.

Підрозділ 2.2. «Концепція смертності, безсмертя як подолання страждань у трансгуманізмі: етичні, соціально-культурні та технологічні аспекти» складається з двох підпідрозділів.

У **підпідрозділі 2.2.1.** «Феномен страху смерті як ключовий філософсько-культурний фактор у контексті трансгуманізму» аналізується природа феномена страху смерті як інстинктивного прагнення до самозбереження.

Фокусуючи увагу на проблемі управління страхом, автор екстраполює на філософію трансгуманізму релігійну ідею щодо потойбічного життя як засобу подолання страху смерті. Однак в основі авторського концепту лежить не

трансцендентний бог, а технологічний прогрес, завдяки якому можливе поширення біологічних меж старіння і смерті. Автор ставить під сумнів можливість необмеженого людського життя: технічний прогрес не гарантує вічне життя, але дозволяє подовжити життєдіяльність людини (наприклад, за допомогою регенеративної медицини). Такий підхід дає змогу демпфувати почуття тривоги, що спричинено усвідомленням факту неминучості смерті.

У **підпідрозділі 2.2.2.** «Соціально-культурні та метафізичні дилеми в контексті трансгуманістичних уявлень про смертність та безсмертя» обговорюється фундаментальні проблеми етики, моралі та економіки, що детерміновані трансгуманістичними ідеями.

Через дискурс з біоконсерватором Леоном Касом, трансгуманістами (Обрі де Гресм, Реєм Курцвейлом) та Мартіном Гайдеггером автор доходить висновку, що поява нанотехнологій обумовлює переосмислення сутності соціального та культурного статусу людини. Подовження тривалості життя дозволить не лише уповільнити процес старіння організму, але й актуалізує процес трансформації стилю мислення людей щодо питання смертності та безсмертя. Осмислюючи людську скінченність, автор приймає за концептуальну основу парадигму, що факт смерті надає контекст і смисл життю, важливість і цінність часу, мотивує людину залишатися в живих.

Розділ 3. «Антропологічна криза та виклики трансгуманізму» містить два підрозділи, в яких осмислюються певні аспекти філософсько-антропологічних досліджень людини й аналізується трансформація людської культури та ідентичності в умовах технологічних змін.

Підрозділ 3.1. «Онтологічні, соціокультурні та трансгуманістичні аспекти філософсько-антропологічних досліджень людини» складається з трьох підпідрозділів.

У **підпідрозділі 3.1.1.** «Філософська антропологія: багатогранність і проблематика онтологічного підходу» здійснюється ретроспективний аналіз філософських ідей стосовно людської природи.

Простежуючи розвиток філософської думки щодо сутності людини у хронотопі, автор доходить висновку, що через свій трансформаційний характер людська природа конституційно відкрита до вдосконалення і спотворення. Саме це твердження склало основу авторського концепту феномена трансгуманізму в ракурсі культурній антропології.

У **підпідрозділі 3.1.2.** «Антропологічний вимір людини: від онтології до соціокультурних досліджень» увага фокусується на антропологічному розумінні людської природи (що таке людина?) та межах людського буття.

Аналізуючи еволюцію поглядів на людину в контексті соціокультурної антропології, автор доходить висновку щодо логічності руху до подолання антропоцентричного гуманізму на користь ширшого постгуманістичного чи трансгуманістичного бачення життя.

У **підпідрозділі 3.1.3.** «Антропотехніка: від трансгуманістичних інновацій до біоетичних дилем» аналізується проблематика прикордонного стану між життям і смертю у контексті трансгуманістичних ідей.

Визнаючи позитивну роль медичних технологій для удосконалення людської природи, автор одночасно звертає увагу на біоетичну дилему щодо критерію встановлення моменту смерті. Якщо раніше підставою для її констатації було припинення роботи серця, то сьогодні – смерть мозку. Таке переосмислення людської природи було викликане розвитком технологій трансплантації органів, що детермінувало цілий спектр етичних, юридичних та інших проблем (право медичної установи на тіло вмираючої людини, аборти, маніпуляції з ембріонами тощо). На думку автора, ці питання потребують ретельного опрацювання у контексті концепту трансгуманізму.

Підпункт 3.2. «Людська культура та ідентичність в умовах технологічних змін» містить три підпідрозділи.

У **підпідрозділі 3.2.1.** «Технологічний прогрес та ідеї трансгуманізму як детермінанти розвитку антропологічних наук: аналіз та прогнози» майбутнє інтерпретується крізь призму кореляції антропології й нових технологій.

Виходячи з парадигми, що технологічний прогрес та ідеї трансгуманізму закладають основи нових форм людської діяльності та культури, автор намагається осмислити форми соціальної організації й практики майбутнього, досліджуючи динаміку відносин «людина-техніка» в антропологічному контексті. Визначається спектр впливів технологій (як позитивних, так і негативних) на соціокультурну парадигму суспільства.

У **підпідрозділі 3.2.2.** «Переосмислення людської культури у контексті технологічного прогресу: виклики та можливості» аналізуються взаємовідносини між культурою, технологіями, навколишнім середовищем та суспільством з позиції трансгуманізму.

Грунтуючись на парадигмі, що трансгуманізм орієнтований на біологічні й генетичні трансформації та удосконалення людини, автор осмислює, як впливають зміни форм тіла на генезу самосвідомості людини. Об'єктом дослідження стає культура як форма здійснення діяльності образів свідомості, акумульованих і селектованих соціальним досвідом на підставі критеріїв прийнятності за соціальною ціною та наслідками.

У результаті проведених досліджень, автор доходить висновку: по-перше, досягнення в галузі інформаційних технологій створюють технічну основу для переоцінки людської культури; по-друге, «культура, яку традиційно сприймали як природне середовище для людини, повинна бути переосмислена як середовище, здатне до штучної трансформації» (дис., с. 162); по-третє, інформаційні технології відкривають нові можливості для реформатування культурної структури суспільства.

Підпідрозділ 3.2.3. «Особиста ідентичність в епоху цифрових змін: погляд крізь призму технологій та філософії» орієнтований на переосмислення феномена ідентичності в цифровому суспільстві.

Аналізуючи різні підходи мислителів до цієї проблеми, автор висловлює думку, «що у контексті розвитку руху трансгуманізму особиста ідентичність є диференційованим питанням, яке актуалізується в межах утилітаризму, пріоритетом для якого є інтереси людства, не окремого індивіда» (дис., с. 178).

Позитивно оцінюючи працю, відзначаю певні дискусійні моменти.

По-перше, слід зауважити повний збіг тексту «Анотації» (дис., с. 2–9) з текстом розділів дисертації: «Вступ» та «Висновки» (дис., с. 22–27; 174–178).

По-друге, у підрозділі 2.1. автор осмислює кореляцію трансгуманізму з такими феноменами, як технокультура, сингулярність, штучний інтелект, наводить різні точки зору вчених-трансгуманістів за цією проблематикою. Однак у тексті відсутні дефініції цих понять, що склали парадигмальне підґрунтя дисертаційного дослідження.

По-третє, у дисертації часто використовуються так звані «висячі» цитати, зміст яких не має подальшого розвитку при розкритті авторської ідеї.

По-четверте, оскільки фокус уваги автора спрямований на концептуалізацію феномена трансгуманізму в культурній антропології, то логічніше матеріал підрозділу 3.1. «Онтологічні, соціокультурні та трансгуманістичні аспекти філософсько-антропологічних досліджень людини» подати на початку дисертаційної роботи.

Нарешті, на мій погляд, введення умовних скорочень у текст дисертації суттєво ускладнює його сприйняття.

Однак ці зауваження не руйнують загального позитивного враження від дисертації. Чітка структура роботи, логіка викладання матеріалу, вільне володіння літературною українською мовою дозволили Андрію Юрійовичу розкрити нові аспекти феномена трансгуманізму. Авторські публікації повно відбивають основний зміст дисертації, а її ідеї оприлюднені на наукових конференціях.

Спираючись на вищезазначене, з урахуванням наукової новизни обстоюваних у роботі наукових положень, теоретичної та практичної значущості досягнутих у ній результатів, можна стверджувати, що дисертація А. Ю. Горбатюка «Концептуалізація феномена трансгуманізму в культурній антропології» має завершений, цілісний, авторський характер і відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування

рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор – Горбатюк Андрій Юрійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 034 – Культурологія.

Офіційний опонент:

доктор культурології, професор,
завідувачка кафедри філософії та культурології
Київського національного університету технологій та дизайну

 П.Е. Герчанівська

П.Е. Герчанівська